**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

На правах рукопису

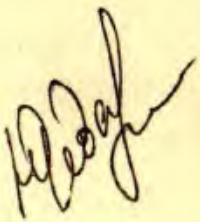
РЕВА ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК [008-027.21: 7.011.26-057] (043.3)

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ В УМОВАХ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

26.00.01. – теорія й історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата культурології

КИЇВ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму України, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
ДЗЮБА Віталій Іванович,
Верховна рада України,
радник Першого заступника
Голови Верховної ради України

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
БРОВКО Микола Миколайович,
Київський національний університет
культури і мистецтв, професор кафедри
культурології

кандидат мистецтвознавства, доцент
ФАДЄЄВА Катерина Володимирівна,
Національна музична академія
ім. П.І. Чайковського,
доцент кафедри загального
та спеціального фортепіано

Захист відбудеться „1" липня **2008 р. о** 10 **годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).**

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема вибору стратегії національного розвитку українського суспільства на сучасному етапі, нові реалії та потреби культурного життя після проголошення незалежної Української держави вагомо впливають на всі культурологічні процеси. Особливо яскраво ці процеси виявляються у масовій культурі, яка стала одним із основних "виробників" духовної продукції сьогодення. Формування творчої особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, творчих здібностей, здатної до створення та засвоєння інновацій у будь-якій галузі, набуває пріоритетного значення. Часи безроздільної регламентації суспільного життя, характерні для соціалістичної доби, скінчилися. А відтак і заідеологізовані мистецькі апофеози на честь "керівної" і "спрямовуючої" сили радянського суспільства завершили своє існування, натомість же їхнє місце заполонили незліченні фестивалі, шоу, презентації, конкурси, корпоративні вечірки т. ін. Водночас з'ясувалося, що "масова культура", якої у нас досі буцімто не існувало, не тільки функціонує, а й відіграє значну роль у мистецькому житті України. Це посилює необхідність переосмислення цього соціально-культурного явища. Щоб зрозуміти природу масової культури, яка орієнтується на масову аудиторію, і стала невід'ємною складовою сучасного українського життя, не досить лише засобів мистецтвознавчого аналізу. Вивчення масової культури потребує комплексного підходу, побудованого на методах, напрацьованих філософськими і культурологічними розвідками. Про доцільність такого підходу свідчить впровадження у мистецтвознавчий обіг останніх десятиліть розроблених у зарубіжній і вітчизняній літературі понять "індивід", "індивідуальність", "особистість" такими дослідниками, як К. Маркс, З. Фрейд, К. Юнг, К. Гольдштейн, С. Рубінштейн, Т. Парсонс, В. Франкл, А. Маслоу, Н. Рейнвальд, М. Хайдеггер, М. Бубер, Э. Фромм, І. Кон, К. Платонов, А. Косарєв, П. Сорокін, І. Бахтін, М. Шлемкевич, Д.Чижевський, О. Донченко, Ю. Романенко та ін.

Проблема взаємодії особистості й сучасних культурно-мистецьких процесів, особливо у масовій культурі, ще не достатньо вивчена та осмислена вітчизняною культурологічною думкою. Численність існуючих теорій, та варіантність покладеної в їхню основу методології дослідження тільки підсилює відчуття наукової необхідності таких узагальнень, які дозволили б виявити найбільш ефективні особливості її функціонування за сучасних умов. Формування творчої особистості з високим інтелектуальним і морально-етичним рівнем, [illegible] естетичним смаком потребує

вивчення впливів різних напрямів масової культури на людину. Це і обумовило вибір теми дисертації "Творча особистість в умовах масової культури".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у відповідності з державними комплексними програмами Міністерства культури і мистецтв України: "Державною програмою розвиту культури на період до 2007 року", затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2003 року № 1235, а також згідно з планом наукових досліджень кафедри теорії та історії культури Київського національного університету культури і мистецтв "Трансформаційні процеси в культурі і мистецтвах України" (Державний реєстраційний № 0107U 009539).

Мета дослідження – визначити характер взаємозв'язку сучасної масової культури і творчої особистості як об'єкта і водночас суб'єкта масової культури.

Досягнення означеної мети передбачає вирішення таких **завдань:**

- виявити основні підходи до визначення масової культури в філософії і культурології;
- з'ясувати основні концептуальні підходи до визначення стану особистості в умовах масовізації культури;
- визначити характер впливу масової культури на творчу особистість;
- з'ясувати роль творчої особистості як суб'єкта масової культури;

Об'єктом дослідження є масова культура.

Предметом дослідження є характер взаємозв'язку масової культури і творчої особистості як об'єкта і водночас суб'єкта масової культури.

Методи дослідження. У ході дисертаційного дослідження були використані як теоретичні, так і емпіричні дослідницькі методи:

- аналітичний – у визначенні методологічних підходів до розгляду масової культури як соціокультурного явища;
- системний, який дозволив узагальнити художньо-естетичні параметри масової культури та виявити її онтологічні характеристики;
- хронологічний – при відстеженні зміни історичних чинників розвитку масової культури;
- порівняльний, при визначенні відмінностей масової культури від понять, що характеризують інші види культури;
- соціального спостереження – у вивченні практики різних видів і жанрів театрального мистецтва й шоу-бізнесу в контексті масової культури;

- прогностичний – для підведення підсумків дослідження і обґрунтування пропозицій, що постали перед митцями за сучасних умов масовізації культури.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

- систематизовано підходи до наукової розробки проблеми масової культури, що склалися в історії філософії, філософії культури, культурології, соціології, мистецтвознавстві;

- визначено особливості масової культури через порівняння з іншими категоріями, що описують культуру: елітарна культура, фундаментальна культура, „висока" культура, популярна культура;

- сформульовано основні методологічні підходи стосовно аналізу впливу масової культури на духовне життя людини та суспільства;

- виявлено тенденції глобалізації в сучасних умовах розвитку культури й мистецтва;

- з'ясовано характер впливів масової культури на творчу особистість у сучасному суспільстві;

- охарактеризовано особистість як суб'єкт творчої діяльності в умовах масової культури.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації основні положення і висновки можуть бути використані для подальшої розробки проблем, пов'язаних з вивченням соціокультурних аспектів мистецької діяльності, вони корисні також для тих, хто працює у сфері організації і управління культурою і мистецтвом, які визначають нині зміст культурної політики в Україні.

Матеріали дисертації можна використати у викладанні навчальних курсів з культурології, філософії культури, історії української культури, а також у викладання спеціальних курсів фахового спрямування, що входять у навчальні плани спеціальності „театральне мистецтво".

Окремі положення дисертаційного дослідження у вигляді методичних рекомендацій можуть бути впроваджені Національною спілкою театральних діячів України, УЦКД, головним управлінням культури Київської міської державної адміністрації.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом опублікування положень і висновків дисертації у наукових виданнях; у формі виступів та доповідей на науково-теоретичних конференціях професорсько-викладацького складу Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв; на Всеукраїнській науково-практичній конференції „Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура" (Київ, 2001), на Міжнародних

науково-практичних конференціях „Молодь в сучасному світі: морально-естетичні і культурологічні виміри" (Київ, 2001), „Міфологічний простір і час у сучасній культурі "(Київ, 2003) .

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено у 6 одноосібних наукових публікаціях, з яких 6 – статті у фахових виданнях, а також двох – у вигляді методичних рекомендацій.

Структура і обсяг дисертації обумовлена метою й завданнями дослідження й складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 174 стор., у тому числі: список використаних джерел (198 найменувань) – 14 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, наведено дані про зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт і предмет роботи. З'ясовано методи дослідницької роботи, розкрито наукову новизну й практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію результатів наукового дослідження та публікації.

Перший розділ – "Теоретичні аспекти вивчення масової культури" – представлений оглядом літератури з досліджуваної теми, аналізом наукових концепцій, думок з проблеми, окресленням категоріального апарату дослідження, визначенням сутності та змісту культурологічного та мистецтвознавчого підходів до аналізу масової культури та особистості.

У підрозділі 1.1. **„Феномен масовізації культури: стан дослідження проблеми"** відзначається, що феномен омасовлення привертав до себе увагу дослідників різних наукових напрямів, зокрема, істориків, мистецтвознавців, психологів, соціологів, філософів, що пояснюється міжовою проблематикою предмета наукового дослідження.

З середини минулого століття почалися процеси стандартизації повсякденного життя, які на сьогодні набули всеохоплюючого характеру. Це викликало появу соціологічних, культурологічних і філософських концепцій так званого "масового суспільства". У свою чергу на їх базі виникли й теорії "масової культури". У науковій літературі феномен масовізації культури знайшов своє теоретичне осмислення насамперед з боку філософів і культурологів. Як правило, цей феномен розглядається з точки зору певного підсумку процесу масовізації, яким удається так звана масова культура.

Досить часто масова культура зводилась до псевдокультури чи простого "кітчу", який не має ані художнього, ані естетичного змісту. Проте таке спрощене уявлення про масову культуру не пояснює причини набуття цим явищем всезагального характеру. Варто вказати на розведення понять „масова культура" і „популярна культура" (П. Берк та ін.). Тому останнім часом у вітчизняній науці починають з'являтися роботи, в яких масова культура розглядається як принципово новий шар культури. У новому ракурсі досліджуються окремі види мистецтва, що орієнтовані на масову аудиторію наприклад, кінематограф, театралізовані масові дійства, музика, література (праці М. Рогожі, А. Данилюк, О. Гриценко, В. Скуратівського, А. Фінько, І. Мойсеєва, К. Ботанової, В. Дивнич, В.М. Шейко та ін.). Аспект, у якому ці науковці розглядають проблеми масової культури, зводиться в цілому до з'ясування відносин між спорідненими поняттями: масова культура, популярна культура, елітарна культура, фундаменталістська культура. Аналогічний підхід у цілому притаманний і російській науковій думці.

Ще радянська філософія у 80-х роках XX століття порушила питання феномену масової культури. Проте цей феномен вважався притаманним виключно капіталізму (А. Кукаркін). Такий заангажований підхід до вивчення масової культури зникає в російській філософії й культурології пострадянського періоду (В. Руднєв, А. Фліер).

Значно більше ця проблема розроблена в зарубіжній філософії та культурології.

За Р. Бартом, масова культура тісно пов'язана із ідеологією, тобто це культура, просякнута ідеологічними завданнями, і вона виконує завдання маніпулювання суспільною свідомістю. У такому випадку масова культура займається міфотворчістю, конструюванням соціальних міфів як гарної упаковки для ідеології. Тезу про нерозривний зв'язок масової культури й влади посилив постструктуралізм, зокрема М. Фуко, від якого ця проблематика перейшла вже в постмодерністський дискурс.

Постмодернізм проголосив поділ культури на „високу" і „низьку" безглуздим, а також заперечив різницю між комерційним і некомерційним мистецтвом. Цей поділ знімається в так званому гіперреалізмі, коли реальність і вимисел, матеріальне і віртуальне виявляються настільки переплетеними, що ілюзорність стає характеристикою реальності.

Ще одна точка зору на масову культуру в сучасній філософській думці представлена фемінізмом. Фемінізм значною мірою спирається на фрейдистське вчення й методологію психоаналізу. Тому підхід до аналізу

масової культури у фемінізмі – це завжди аналіз культури з позиції її ставлення до жінки. Цей аналіз може відбуватися через характер висвітлення становища жінки в суспільстві, відображення існуючих соціальних стереотипів відносно неї, моралізаторських ідей, які артикульовано культурою тощо.

Неомарксистський підхід до масової культури можна розглянути на прикладі вчень франкфуртської школи. Зокрема, Т. Адорно і М. Хоркхаймер модифікують класичну марксистську тезу й застосовують методологію марксистського аналізу до масової культури, про яку в класичному марксизмі не йшлося, вводять термін „індустрія культури". До їх позиції долучаються Л. Ловенталь і Г. Маркузе.

Цікаві теоретичні основи дослідження соціальних функцій культури (в тому числі й масової) були розроблені в останні роки. Відповідно до їх концепцій у морфологічній будові культури можна виділити дві сфери: повсякденну культуру, яку освоює людина в процесі її загальної соціалізації в середовищі проживання (насамперед, через процеси виховання й загальної освіти), і спеціалізовану культуру, освоєння якої вимагає спеціальної (професійної) освіти. Проміжне положення між цими двома областями з функцією транслятора культурних змістів від спеціалізованої культур до повсякденної в свідомості людини посідає масова культура, головними чинниками якої є засоби масової інформації та комунікації.

Особливе місце в її розвитку займають процеси масової міграції населення до міста, масовізації політичного життя суспільств (виникнення багатомільйонних армій, професійних об'єднань, політичних партій і електоратів). В останні десятиліття XX ст. до перерахованих чинників додалася ще й динаміка технологічної революції – перехід від індустріального етапу розвитку (інтенсифікації механічного маніпулювання робочими органами) до інформаційної цивілізації (інтенсифікації процесів управління – одержання й опрацювання інформації і прийняття рішень). У цих умовах настільки ж актуальними стали й завдання стандартизації соціокультурних установок, інтересів і потреб основної маси населення, інтенсифікації процесів маніпулювання людьми, її соціальними домаганнями, політичною поведінкою, ідеологічними орієнтаціями, споживчим попитом на товари, послуги, ідеї, власний імідж тощо, тобто аудиторію на яку розрахована масова культура.

Водночас формування національної культури не скасовує її розподілу на соціальні субкультури. Національна культура доповнює систему соціальних субкультур, перетворюється на об'єднуючу надбудову над ними, яка зменшує гостроту соціально-ціннісної напруги між різними групами

людей, визначає універсальні еталони деяких соціокультурних рис нації. Крім того, на нашу думку, історичним попередником явищ масової культури можна вважати церковну проповідь.

Отже, основні підходи до вивчення проблеми масової культури у світовій науці такі: 1) міфологічний (Р. Барт), 2) постструктуралістський (М. Фуко), 3) феміністичний (представники постфрейдистських течій), 4) неомарксистський (Т. Адорно, М. Хоркхаймер, Л. Ловенталь, Г. Маркузе) та ін. Дослідження масової культури в Україні, переважно окремих її концептуальних питань, здійснено в роботах М. Рогожі, А. Данилюк, О. Гриценко, В. Скуратівського, А. Фінько, І. Мойсеєва, К. Ботанової, В. Дивнич, В. Шейко та ін. Радянські традиції дослідження масової культури в СРСР мали майже винятково критичний характер, однак сучасні російські науковці (В. Руднєв, А. Фліер та ін.) не поділяють цей погляд.

У підрозділі 1.2. **„Вплив масової культури на особистість: культурологічні аспекти вивчення"** зазначається, що у масовій культурі сформувалася досить стала традиція розглядати цей вплив виключно в негативному світлі: в категоріях маніпулювання свідомістю. Найбільш закінчена й цілісна концепція такого сприймання масової культури була запропонована іспанським філософом, мистецтвознавцем і критиком Х. Ортегою-і-Гасетом (1883 – 1955), автором відомого есе "Повстання мас" (1930). Його доктрина "раціовіталізму" передбачає взаємопроникнення філософії і життя, науки і мистецтва. В антигуманних установках, які нав'язуються мільйонам людей у тоталітарних суспільствах, філософ бачить причину всіх трагедій XX століття. Такий підхід вважаємо певною мірою одностороннім.

Оскільки феномен "масової культури", з точки зору його значення в розвитку сучасної цивілізації оцінюється багатьма вченими неоднозначно, то в залежності від тяжіння до елітарного чи популістського способу мислення культурологи схильні відносити його або до соціальної патології, з симптомами виродження суспільства, або навпаки, вважати важливим фактором його здоров'я та внутрішньої стабільності. До першої половини культурологів, відносились О. Шпенглер, Х. Ортега-і-Гасет: Э. Фромм, М. Бердяєв, висловлювали критичний підхід до "масової культури", який зводився до її звинувачення в зневажанні класичної спадщини, у тому що вона являється інструментом свідомого маніпулювання людьми: підкоряє й уніфікує основного творця будь – якої культури – суверенну особистість, сприяє її відчуженню від реального життя, відволікає людей від її основного завдання – "духовно-практичного освоєння світу" (К. Маркс).

Апологетичний підхід, навпаки, виражається в тому, що "масова культура" проголошується закономірним наслідком безупинного науково-технічного прогресу, що вона допомагає згуртувати людей, у першу чергу молодь, незалежно від будь-яких ідеологій та національно-етнічних відмінностей, у стійку соціальну систему, і не тільки не відмовляється від культурної спадщини минулого, але і його кращі зразки робить надбанням широких верств населення шляхом їх тиражування через друкування, радіо, телебачення, різноманітні шоу-програми, масові народні видовища та промислове виробництво.

В дисертації зазначається зміст і соціальне призначення масової культури яке можна зрозуміти в контексті аналізу соціально-функціональних характеристик масової культури співвідносно з концепцією соціальних субкультур. Виокремлюються декілька основних соціально-класових (станових) субкультур, що об`єднують великі групи людей, відповідно до їх ролі й функцій у виробництві засобів фізичного і соціального існування людини, у підтримці або порушенні соціальної організації і регуляції життя суспільства (порядку): субкультура сільських виробників (народна або етнографічна) – забезпечення вітальних потреб, субкультура міських виробників (буржуазна, промислова, пролетарська, постбуржуазна) – забезпечення соціальних потреб, елітарна субкультура – виробництво соціального порядку, кримінальна субкультура – культура цілеспрямованого порушення пануючих соціальних порядків та ідеології.

Важливими каналами загальної демократизації культури останнім часом стали телебачення, кіно, комп'ютер, спорт та різноманітні шоу, на яких збирається численна аудиторія, яка керується прагненням до психологічного розслаблення. Перетворюючись у товар для ринку, ворожа елітарності "масова культура" має цілий ряд відмінних рис.

Це, у першу чергу, її доступність, певною мірою примітивність, яка часто переходить у культ посередності, бо вона розрахована на "людину з вулиці". Для виконання своєї основної функції – зняття сильних виробничих стресів, –"масова культура" як мінімум повинна бути розважальною, звернута до людей часто з недостатньо розвинутими інтелектуальними задатками, вона експлуатує такі сфери людської психіки, як підсвідомість і інстинкти.

Всьому цьому відповідає і переважна тематика "масової культури", яка отримує великі прибутки від експлуатації таких "цікавих" і зрозумілих всім людям, тем, як кохання, сім'я, секс, кар'єра, злочинність і насильство, пригоди та жахи і т.д.

У підрозділі робиться висновок, що проблеми впливу масової культури на еволюцію духовного становлення особистості приваблює до себе все більшу увагу теоретиків історії: філософів, культурологів, мистецтвознавців і політологів. Тому, безперечно, є досить актуальним вивчення не лише коріння цього питання, а й аналіз проблеми в його розвитку, а також основних тенденцій його функціонування в сучасному світі. Саме такий концептуальний підхід допоможе підійти впритул до рішення проблем впливу масової культури на духовне життя особистості і суспільства.

У другому розділі „Творча особистість як об'єкт і суб'єкт масової культури" зазначається, що культура на рівні особистості визначає характер процесу перетворення суспільного в індивідуально-особистісне, формує в особистості нормативно-онтологічний аспект світовідношення, який проявляється в конкретних вчинках особистості. Культура є процесом залучення індивідуальної життєдіяльності до колективного досвіду і соціально-культурного арсеналу, освоєння культури – процес виявлення творчих здібностей людини.

У підрозділі 2.1. „Творча особистість як об'єкт масової культури" зазначається, що людина через безпосередню включеність у соціокультурну цілісність, через буденну практику спілкування залучається до сфери моральності. Соціально визнані зразки складаються в звичаї, що мають моральнісне значення й цінність. Звичаї передають накопичений досвід від покоління до покоління й відіграють провідну роль у залученні до традиційних культурних матриць буття з самого дитинства, від народження і протягом усього свідомого життя. Нрави виступають змістовним компонентом регуляції масової поведінки, визначаючи провідні установки соціокультурного буття на рівні повсякденного існування, демонструючи змістовний момент поведінки – як саме потрібно чинити в даному суспільстві чи соціальній групі.

На якісно вищому рівні в моральнісні засади суспільства включається система цінностей. На відміну від загальноприйнятих норм поведінки, що є найпростішими формами моральнісних вимог, цінності передбачають усвідомлений вибір того чи іншого аспекту існування. Вони є критерієм розрізнення добра і зла, ідеалу, істини і хиби, краси і потворності, справедливості і несправедливості, і т.п. Вирішення висхідних моментів суспільної життєдіяльності окреслює ціннісні орієнтації окремих верств суспільства, передбачаючи певні моральнісні установки: розуміння блага, добра, доброчесності, честі, гідності, порядності.

Стабільна й несуперечна сукупність ціннісних орієнтацій у соціальній групі чи суспільстві обумовлює цілісність і повноту духовного життя, духовності як такої. Дослідники по-різному оцінюють стабільність ціннісних орієнтацій (І.В. Кондаков називає її ядром культури, Б.С. Єрасов – серединною культурою), проте незмінною залишається провідна її характеристика – саме в цих межах формується сталий моральнісний ідеал, що є актуальним для різних верств населення протягом довгого часу, саме в рамках цього ядра суперечливості, які невід'ємні від феномена "нрави", знімаються, і утворюється стійкий образ життя, що забезпечує добробут для широких верст населення.

Таким чином окреслюється об'єктивний суспільний стан, який називають давньогрецьким словом "етос" (поведінка, яка відповідає звичаям і стала нормою чи законом завдяки звичці, традиції та прийнятим нормам пристойності). Етос у сенсі звичаю й традиції є сукупністю соціально наслідуваних норм, що передаються від покоління до покоління і на найфундаментальнішому рівні визначають спосіб соціокультурного буття людини.

У сучасному світі масових глобальних процесів культурна трансформація відбувається досить активно, і тому перед інтелектуалами виникає завдання збереження неповторності національних культур, окреслюється тенденція в культурному розвитку зберігати та збагачувати власну культуру через усвідомлення унікальності культурних засад "іншого". Цей процес є глибший та продуктивніший, ніж просте поверхове "приміряння" оригінальних властивостей різноманітних культур, що уможливлює краще розуміння власних витоків і подальших шляхів розвитку.

Культурні зміни в просторі XX століття сформовані напруженою ситуацією безпосередньої взаємодії між художнім і дійсним світами, що постійно та послідовно випереджують один одного в новизні смислів та їх зовнішнього втілення. Тобто минуле століття у художніх проявах демонструє випробування в емоційних та інтелектуальних відчуттях пограничної напруги. Цей художній досвід трансформує на рівні сприйняття уявлення про неможливо-можливе, про неприйнятне-прийнятне. Але така художня світонастанова призводить до появи протилежних шляхів художнього опанування світом (наприклад, існування міфологічності як певного типу смислотворення та міфологічних форм свідомості, та процесів реміфологізації в мистецтві). З іншого боку, гостро постає питання про збереження людської цілісності методом реабілітації буденності як сфери "стало-звичайного" життєвого світу, в якому нівелюються трагічні запитання й смислопошук.

В осмисленні сучасного художнього процесу наближення мистецтва та життя відіграє естетичний дискурс, який опрацьовує ідеї повсякденності та буденної свідомості через мову. Мовна картина світу втілює образи, як поетичної, так і буденної свідомості, наукову мову; на неї нашаровується дологічний етап становлення людської культури. Зацікавленість мовним аспектом людського буття позначилась на естетиці, яка в своєму некласичному варіанті цікавиться не тільки мовою творів мистецтва, а й виходить на "мовні маргіналії" (Г-Г. Гадамер).

Треба зазначити, що сучасний художньо-естетичний дискурс відмовляється від чіткого розмежування масового та елітарного типів культури, на якому наголошували апологети модерністського мистецтва. Якщо раніше елітарність була пов'язана з класичною взірцевістю, а масова культура ототожнювалась з чимось низьким і третьосортним, то постмодерністський дискурс дещо трансформує цю сталу акцентуацію. Елітарна культура і мистецтво пов'язуються з авангардом як експериментальним шляхом художніх пошуків, що має право на певну "зарозумілість". Класика переходить до рангу "музейного мистецтва" в сенсі збереження канонів і взірцевих еталонів різних епох і культур. Масове мистецтво характеризується з позиції "справджування очікування", тобто, воно покликане продукувати артефакти, які знаходять відгук і співпереживання в різних "цільових" аудиторіях, а вся індустрія масової культури працює саме на задоволення цих "очікувань".

У сучасному процесі культуротворення нрави та цінності виступають змістовним компонентом регуляції масової поведінки, визначаючи провідні установки соціокультурного буття на рівні повсякденного існування, демонструючи змістовний момент поведінки – як саме потрібно чинити в даному суспільстві чи соціальній групі.

У підрозділі 2.2. **„Особистість як суб'єкт творчої діяльності в умовах масовізації культури"** зазначається, що особистість як суб'єкт творчої діяльності яскраво проявляється в таких сферах масової культури як естрада та шоу-бізнес. Особливість професійної майстерності митця полягає, в першу чергу, в її творчому характері й професійному спрямуванні. Творчість є необхідною умовою ефективності професійної діяльності митця, засобом досягнення бажаного результату й складає сутність змісту його діяльності. Однак професійна діяльність митця не обмежується застосуванням вироблених методик, стандартних форм і засобів, а потребує творчих підходів, пошуків, оригінальних рішень.

У підрозділі розглядаються вимоги, які ставляться до творчої особистості: ділове спрямування, коли її домінуючі інтереси, потреби, визначаються завданням діяльності; спрямування на спілкування, де більшу цінність для особистості становить взаємодія з іншими людьми; егоцентристське спрямування, коли поведінка й діяльність особистості визначаються власними інтересами, потребами, що є для неї найбільш значущими. Водночас кожна особистість відрізняється за змістом основного домінуючого спрямування – естетичного, пізнавального, суспільного, професійного, розважального й інших що в свою чергу, характеризується такими властивостями, як: рівень, широта, стійкість, дієвість.

Для прикладу в структурі художньо-творчих здібностей режисера входять такі компоненти, як: поетичне сприйняття світу, що характеризується яскравим та докладним образним баченням, емоційним співчуттям та сприйняттям, поетичною прозорістю у баченні художньої деталі, подробиці, у спроможності споглядання світу; образна пам'ять; естетичні почуття; образне мислення; творче уявлення, яке виявляється в спроможності імпровізувати, створювати нові образи, у швидкості побудови сюжету та здатності до співчуття; здібність до оволодіння виразною літературною мовою (багатством словесних асоціацій, відчуття мови, емоційність та виразність мови); творча особистість режисера, повинненна уміти виявляти, формувати й розвивати інтереси, потреби, погляди, переконання, ідеали та естетичні смаки глядачів. Наука, культура, політика надають для цього широкі можливості. Завдяки останнім розвиваються пізнавальні, естетичні інтереси й потреби людей, формуються їх моральні ідеали. Організація цього процесу вимагає від митця багатства духовної культури, високих морально – естетичних, гуманістичних ідеалів, професійних інтересів і потреб, що складають загальне й професійне спрямування, а також психологічних знань про змістовні й операціональні аспекти спрямування особистості. Ці якості особливо виявляються при організації масових свят та видовищ, які формують громадську думку, спрямувавши усі можливі методи впливу на людей.

Режисер як митець, творча особистість, повинен уміти мислити образами. Це перший і основний закон режисерської творчості. Образ всієї постановки – річ дуже складна й залежить від багатьох чинників, тому що є наслідком творчості цілого колективу митців. Творчий задум режисера – це образно – емоційне бачення майбутньої постановки. Створюючи задум, режисер повинен вирішити, якими основними способами він створить

необхідну атмосферу, як вона буде впливати на глядача, які емоції викличе в нього.

У сучасному масовому мистецтві соціокультурна роль феномена переживання, що втілює повноту людського світовідчуття, має велике значення. Шляхом спілкування з масовими видами мистецтва людина активно здобуває ті емоції, яких їй не вистачає в повсякденному житті. Яскравим прикладом цього є розвиток шоу-бізнесу в Україні.

Демократизація суспільного та господарчого життя спричинила появу перших пагонів нової недержавної культурної інфраструктури, яка нині охоплює передусім такі ділянки, як недержавні канали телебачення й радіо, шоу-бізнес, приватне книговидання, меншою мірою – образотворче мистецтво та його ринок, частково театр та ін.

З великими труднощами, але відбувається первісне нагромадження капіталу в шоу-бізнесі. Велику роль у цьому відіграють тривалі гастролі молодих виконавців по містах і містечках України, численні виступи в ресторанах і нічних клубах, закордонні заробітки. Частина вітчизняних бізнесменів, а також присутніх на українському ринку закордонних фірм усвідомили перспективність вкладання коштів у цю специфічну галузь вітчизняної економіки.

Уже створені основи інфраструктури музичного шоу-бізнесу у формі мистецьких агенцій, продюсерських центрів, фірм звукозапису, продукування відеокліпів, технічного забезпечення концертів. Серед них найвідоміші: продюсерська агенція "NOVA", компанія звукозапису "Нова рекордз", "Музична біржа", фірма звукозапису "Караван СД", "Зінтеко", українсько-британське СП "Комора", корпорація "Євро-шоу" та ін. Істотно підвищилася конкурентноздатність українського телебачення.

Регулярно проводяться фестивалі й конкурси популярної музики: "Червона рута", "Таврійські ігри", "Пісенний вернісаж", "Мелодія", "Надія", "Весела", "Боромля", "Море друзів", „Перлини сезону", „Мелодія двох сердець", "Крок до зірок" конкурси ім. Володимира Івасюка, ім. Назарія Яремчука, відбуваються фестивалі гумору "Вишневі усмішки", "Весела січ" та Міжнародний фестиваль гумору та естрадного мистецтва в м. Ялта. За підсумками року присуджуються незалежні премії "Успіх" у галузі популярної музики в різних номінаціях.

У підрозділі робиться висновок, що розвиток емоційної сфери особистості – одне із головних завдань митця та масових видів мистецтв, але не самоціль, а частіше – та сходинка, що дозволяє піднятися до свідомості особистості й формувати певні цінності, естетичні смаки та

ставлення до світу. І те, що естетична вагомість масових видів мистецтва не усвідомлюється певною частиною аудиторії й існує буденний тип ставлення до нього, – не є перешкодою для формування певних життєвих цінностей, тому що естетичне й на підсвідомому рівні активно бере участь у цьому процесі.

У **Висновках** підводяться підсумки дослідження, основними з яких є:

1. Аналіз стану розробленості проблеми, яка складає предмет дисертаційного дослідження, дозволив зробити висновок, що феномен масовізації культури став об'єктом теоретичної рефлексії насамперед з боку західноєвропейської філософської думки. Починаючи з другої половини XIX ст. масова культура спочатку в не експлікованому виді, а згодом на рівні чітко артикульованої проблеми стає об'єктом уваги марксизму і неомарксизму (Франкфуртська школа), психоаналізу і фемінізму, структуралізму і пост структуралізму, постмодернізму. Відповідно до визначених парадигм формуються й основні методологічні підходи до визначення масової культури та її аналізу. У філософській літературі радянських часів проблема масової культури була порушена як відносно самостійна близько восьмидесятих – дев'яностих років XX ст., проте аналізувалася вона виключно під ідеологічним кутом зору як синонім буржуазної (капіталістичної) культури з виключно негативними оцінками. В українській науковій літературі пострадянського періоду проблема масової культури хоча й порушується, проте ще не отримала належного дослідження.

2. З оціночної точки зору термін „масова культура" є досить неоднозначним. Як синонім комерційної культури він імпліцитно, а часто й явно, має негативні конотації, тобто постає як синонім низькоякісного мистецтва художньої культури. Разом з тим, термін масова культура поряд з негативними характеристиками, містить і певні позитивні ознаки: масову культуру можна розуміти і як синонім демократизації культури, доступності творів мистецтва для широкого загалу.

3. На сьогодні склався стереотип сприйняття масової культури як комерційної, а отже неякісної, тобто позбавленої високих етичних і естетичних цінностей. Внаслідок дослідження ми дійшли висновку, що менш безспірним удається лише твердження про низький рівень саме моральної складової масової культури адже з професійної точки зору частина творів масової культури також є досить високого рівня, тому що в іншому випадку це не гарантує комерційного успіху, що є (і у цьому всі дослідники єдині) стратегічною метою масової культури. Масова культура частково співпадає з популярною культурою, але популярна культура

розуміється як сукупність творів, що користується або користувалася популярністю. У цьому сенсі, твори, які навіть їх авторами не розглядалися як призначені для широкого вжитку, тим не менше стають ними, а артефакти, які були створені з відверто комерційною метою, успіху не мають, тобто не користуються популярністю. Проте частина останніх також здатна користуватися (й користується) попитом, інколи великим. Тому популярна культура як поняття охоплює й продукти масової культури, і альтернативні – з точки зору мети – твори у разі набуття тих чи інших ознак популярності, тобто підвищеного попиту.

4. Аналіз найбільш поширених оціночних критеріїв дозволяє дійти висновку, що критерій „масовості" культури полягає не стільки в кількісній, скільки в якісній площині. З нашої точки зору, показником цього має бути гуманістична спрямованість творів культури, що виявляє себе через сукупність моральних та естетичних цінностей, що стверджують як стратегічну цінність життя людини, цінність її фізичного і морального здоров'я, її гідності у такому поєднанні із суспільними цілями, що не заперечують, а сприяють узгодженості – з одного боку – загальнолюдських, національних, колективних і – з іншого – вище визначених особистісних цінностей.

5. Амбівалентними за таких умов постають місце та роль творчої особистості: вона виступає і як об'єкт масової культури і як її суб'єкт. У першому випадку йдеться про формування художньо-естетичних смаків, уподобань, етичних і естетичних ціннісних орієнтацій, які засвоюються під впливом того соціокуль-турного середовища, в якому людина формується і функціонує. У другому – сама творча особистість своєю діяльністю впливає на ту чи іншу трансформацію чи модифікацію прийомів та шаблонів масової культури або підвищуючи естетичний рівень масової культури, або, навпаки, поглиблюють її кітчевий характер.

Таким чином, взаємодія масової культури і творчої особистості має діалектичний характер, за яким творча особистість є не тільки об'єктом впливу з боку масової культури, який пасивно сприймає й відтворює певні шаблони, але й суб'єктом процесу культуротворення, котрий активно змінює культуру навіть в умовах масовізації останньої. І цей вплив має оцінюватися не тільки в суто естетичному, але й в морально-етичному вимірі.

Основні положення дисертації відображено в одноосібних публікаціях автора:

1. Рева Ю.А. Наукові уявлення про біологічну та соціальну природу особистості. // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Збірник наукових праць Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського національного університету ім. Т. Шевченка. К., 1999. – Вип.3. Ч. 1. – С.137 – 145.

2. Рева Ю.А. Сутність особистості як суб'єкта соціальної поведінки та суспільних відносин // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Збірник наукових праць Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського національного університету ім. Т.Шевченка. К., 2002 – Вип. 8. – С.11 – 18.

3. Рева Ю.А. Технологічні засоби впливу масової культури на духовне життя особистості. // Альманах. Культура і сучасність. ДАКККіМ. К., 2003. – Вип. 1. – С.54 – 61.

4. Рева Ю.А. Основні станові субкультури: їх роль і функції у регуляції життя суспільства. // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури.: Збірник наукових праць Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К,. 2004. – Вип. 13. – С. 86 – 99.

5. Рева Ю.А. Вплив масової культури на духовне формування нації. // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Збірник наукових праць Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського національного університету ім. Т. Шевченка – К,. 2006. – Вип.17. – С.155 – 163.

6. Рева Ю.А. Естрадне мистецтво в соціокультурному процесі // Мистецтвознавчі записки. ДАКККіМ . К., 2006. – Вип. 10. – С.141 – 148.

АНОТАЦІЯ

Рева Ю.А. Творча особистість в умовах масової культури. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата культурології за спеціальністю 26.00.01 – теорія й історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2008.

Спираючись на опрацьовані наукові джерела, в дисертації розглядається малодосліджена у вітчизняній науці проблема творчої особистості в умовах сучасних тенденцій розвитку масової культури.

У дослідженні викладено теоретичні підходи до наукової розробки проблеми масової культури, що склалися в історії філософії, філософії

культури, культурології, соціології, мистецтвознавстві; визначено особливості масової культури через порівняння з іншими категоріями, що описують культуру: елітарна культура, фундаментальна культура, „висока" культура, популярна культура; з'ясовано характер впливів масової культури на творчу особистість у сучасному суспільстві; охарактеризовано особистість як суб'єкт та об'єкт творчої діяльності в умовах масової культури.

Ключові слова: особа, особистість, творча особистість, індивідуальність, творчість, масова культура, масове суспільство, художній образ.

АННОТАЦИЯ

Рева Ю.А. Творческая личность в условиях массовой культуры. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата культурологии по специальности 26.00.01 – теория й история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, 2008.

Опираясь на обработанные научные источники, в диссертации рассматривается малоисследованная в отечественной науке проблема личности в условиях современных тенденций развития массовой культуры.

В исследовании изложены теоретические подходы к научной разработке проблемы массовой культуры, которые сложились в истории философии, философии культуры, культурологи, социологии, искусствоведении; определены особенности массовой культуры посредством сравнения с другими категориями, которые описывают культуру: элитарная культура, фундаментальная культура, "высокая" культура, популярная культура; выяснен характер влияний массовой культуры на творческую личность в современном обществе; охарактеризована личность как субъект и объект творческой деятельности в условиях массовой культуры.

Ключевые слова: личность, творческая личность, индивидуальность, творчество, массовая культура, массовое общество, художественный образ.

ANNOTATION

Reva Yu.A. The creative person in the conditions of the modern mass-cult. – Manuscript.

This is competing of a scientific degree of the candidate in art studies by the speciality 26.00.01 – Theory and History of Culture. – Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv, 2008.

Leaning the processed scientific sources, the poorly investigated in the domestic science the problem of the person in conditions of modern lines of the development of the masscult is considered in the dissertation.

In the research the theoretical approaches to the scientific development of the given problem are stated; the influence of the masscult on psychology of a society and man is analysed; the mechanism of the coordination of the interaction of the man and masscult in the modern society is found out; the ways of ethicsation and aesthetization of the person in the conditions of the masscult are proved.

Beginning from second half of the XIX century the masscult becomes the object of the attention of Marxism and neomarxism (Frankfurt school), psychoanalyses and feminism, structuralism and poststructuralism, postmodernism. In the philosophical literature of the Soviet times the problem of the masscult was mentioned as rather independent about 80 – 90 years of the XXth century, it nevertheless was analyzed with negative ratings extremely under an ideological corner of sight as a synonym of the capitalist culture. In the Ukrainian scientific literature of the postsoviet period the problem of the masscult though rises, but yet has not received appropriate research.

From the estimated point of the view the term "masscult" is rather ambiguous. As a synonym of commercial culture it frequently has negative features, that is arises as a synonym of bad quality art and art culture. We consider, that the concept of the masscult alongside with the negative characteristics contains and certain positive attributes: the masscult can be understood and as a synonym of the democratization of the culture, availability of works of art to a broad masses.

The masscult partially coincides with popular culture, but the popular culture is understood as a set of the products, which is popular. In this sense, the works, which even by their authors were not considered as intended for wide consumption, nevertheless become them, and artefacts, which were created with the commercial aim, nevertheless have no success, that is they are not popular. Therefore the popular culture as a concept covers both products of the masscult, and alternative – from the point of view of the purpose – products for finding of both those and others of attributes of popularity, that is of heightened demand.

The analysis of the most widespread estimated criteria permits to make the conclusion, that the criterion of "popularity" of culture consists not so much in quantitative, but in the qualitative aspect. From our point of view, its parameter can be human orientation of the products of the culture, which shows itself through the set of moral and aesthetic values, which approve as the

strategic value of life of the man, value of his physical and moral health, his advantages in such combination to the public purposes, which coordinate the above determined values of the man.

Ambiguous In such conditions is the role of the creative person, which at the same time acts as the object of the masscult and as its subject. In the first case it is about formation of art – aesthetic tastes, ethical and aesthetic value orientations under influence of the social and cultural environment. With another – creative person determines this or that transformation or updating of receptions and patterns of the masscult, raising the aesthetic level of the masscult or, on the contrary, deeps it commercial character.

The interaction of the masscult and the creative person has dialectic character, in according to which the creative person is not only the object of the influence of the masscult, which passively perceives and reconstructs the certain patterns, but also the subject of the cultural process, which actively changes the culture in the conditions of its mass character.

Key words: person, personality, creative person, individuality, creativity, masscult, mass society, art image.

Підп. до друку 29.05.2008 Формат 60x84 1/16. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 1,0 Зам. 93 Тираж 100

Видавець і виготівник
Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 2544 від 27.06.2006.